

उन्हाळी हंगामाच्या सुरुवातीला असे करा शेतीचे व्यवस्थापन

मनेश यदुलवार
अनिल जाधव
डॉ. चंद्रकांत जायभाये
कृषी हवामानशास्त्र विभाग,
कृषी विज्ञान केंद्र, बुलढाणा

शेतीतील पीक व्यवस्थापन पूर्णतः हवामानावर अवलंबून असते. शेतकऱ्यांनी उन्हाळी हंगामातील पीक नियोजन करताना पाण्याची उपलब्धता, कमी दिवसांत परिपक्व होणाऱ्या, पाण्याचा ताण सहन करणाऱ्या व रोगप्रतिबंधक वाणांचा वापर करावा. तसेच ओलीत करण्याच्या पद्धतीचे व्यवस्थापन आणि नैसर्गिक संसाधनांचे संवर्धन अशा सर्व बाबींवरही लक्ष केंद्रित करणे जरूरीचे आहे.

पहिल्या हरितक्रांतीमुळे कृषी क्षेत्राचा भरीव उत्कर्ष झाला हे आपल्याला माहीतच आहे. लोकसंख्येच्या मागणीला दाद देत अन्नधान्य उत्पादनात लक्षणीय वाढ झालेली आहे हे सर्वमान्य आहे. या सर्व बाबी कृषी क्षेत्राच्या शाश्वततेसाठी आवश्यक आणि महत्त्वपूर्ण असल्या तरी त्या मिळविण्यासाठी मानवाने पर्यावरणाचे संतुलन बिघडवले आहे हे निश्चित. शेतीतून अधिकाधिक उत्पादन व उत्पन्न मिळविण्याच्या हव्यासापोटी असेंद्रिय निविष्टांचा अवाजवी वापर केल्यामुळे जमिनीचे आणि पर्यायाने पर्यावरणाचे संतुलन दिवसेंदिवस ढासळत आहे. याचेच परावर्तित रूप म्हणजे आकस्मिक होणारा हवामान बदल.

बदलते हवामान आणि त्याचा कृषी क्षेत्रावर होणारा विपरीत परिणाम चिंतनीय आहे. त्यामुळे शेतकऱ्यांचे आर्थिक आणि सामाजिक स्थैर्य दिवसेंदिवस ढासळत आहे. बळीराजा राबत असलेल्या कृषी क्षेत्रातील ही गंभीरता निश्चितच कृषी तंत्रज्ञानाला आव्हान देणारी आहे. यावर पर्याय म्हणून शेतकरी बंधूंनी हवामान बदलाशी समरस होऊन शेतीकडे पाहण्याची वेळ आता आली आहे. शेतीतील पीक व्यवस्थापन पूर्णतः हवामानावर अवलंबून असते. शेतकऱ्यांनी उन्हाळी हंगामातील पीक नियोजन करताना पाण्याची उपलब्धता, कमी दिवसांत परिपक्व होणाऱ्या, पाण्याचा ताण सहन करणाऱ्या व रोगप्रतिबंधक वाणांचा वापर करावा. तसेच ओलीत करण्याच्या पद्धतीचे व्यवस्थापन आणि नैसर्गिक संसाधनांचे संवर्धन अशा सर्व बाबींवरही लक्ष केंद्रित करणे जरूरीचे आहे.

उन्हाळी मूग : उन्हाळी हंगामामध्ये कडधान्ये पिकांची लागवड करावयाची असल्यास शेतकऱ्यांकडे पाण्याचा

स्रोत उपलब्ध असेल तर त्यांनी मूग पिकाकडे एक पर्याय म्हणून पाहणे गरजेचे आहे. उन्हाळी मुगाची पेरणी मार्च महिन्याच्या दुसऱ्या आठवड्यात करण्यास हरकत नाही तर

ओलिताच्या पाण्याची व्यवस्था असल्यास पेरणी मार्चच्या पहिल्या आठवड्यात सुद्धा करता येते.

मुगाच्या पेरणीकरिता पुसा वैशाखी या वाणाची निवड करावी. पेरणीपूर्वी मुगाच्या बियाण्याला थायरम या बुरशीनाशकाची ४ ग्रॅम प्रतिकिलो या प्रमाणात बीजप्रक्रिया करावी व त्यानंतर जैविक बुरशीनाशक म्हणून ट्रायकोडर्मा ५ ग्रॅम प्रतिकिलो बियाणे या प्रमाणात बीजप्रक्रिया करावी. पेरणीसाठी हेक्टरी १२ ते १५ किलो बियाणे वापरावे.

उन्हाळी भुईमूग : जमिनीच्या प्रकारानुसार भुईमूग पिकाला पेरणीनंतर पीक फुलोरावस्थेत येईपर्यंत १५

दिवसांच्या अंतराने पाणी द्यावे, त्यानंतर शेंगा भरण्याच्या अवस्थेपर्यंत १० ते १२ दिवसांच्या अंतराने ओलीत करावे. मार्च महिन्यातील वाढलेल्या तापमानामुळे रस शोषणाऱ्या किडींचा प्रादुर्भाव वाढण्याची शक्यता असल्यामुळे इमिडाक्लोप्रिड १७.८ एस.एल.या कीटकनाशकाची १५० मि.लि. प्रतिहेक्टर या प्रमाणात फवारणी केल्यास किडींचे व्यवस्थापन होण्यास मदत होते.

भाजीपाला पिके : मार्च महिन्यामध्ये कमाल तापमानाची कक्षा वाढलेली असते. त्यामुळे पर्यायाने जमिनीतील ओलावा अत्यंत कमी असतो व शेतातील उभ्या पिकांना (भाजीपाला व इतर पिके) पाण्याची गरज असते. अशा वेळी पिकाला ठिबक सिंचन पद्धतीने ओलीत केल्यास पिकाची पाण्याची गरज भागण्यास मदत होईल व पाण्याची बचतसुद्धा होईल. त्यासोबतच शेतात आंतरमशागतीची कामे केल्यास बाष्पीभवन व पर्णोत्सारण या प्रक्रियेद्वारे होणाऱ्या पाण्याचा अपव्यय कमी होण्यास व जमिनीतील अन्नद्रव्ये पिकांना सहजतेने उपलब्ध होण्यास मदत होईल.

कोरडे हवामान व वाढते कमाल तापमान यामुळे प्रामुख्याने भाजीपाला पिकांवर मावा किडीचा प्रादुर्भाव वाढण्याची शक्यता नाकारता येत नाही. त्यासाठी पिकांना वाढीच्या नाजूक अवस्थांमध्ये पाण्याचा ताण बसू नये याची

काळजी घेणे क्रमप्राप्त ठरते. तसेच या रस शोषणाच्या किडीने पिकावरती आर्थिक नुकसानजन्य पातळी गाठल्यास लेबल क्लेम शिफारसीनुसार सूचित कीटकनाशकाची योग्य मात्रा वापरून फवारणी करणे अपेक्षित आहे.

संत्रा : मार्च महिन्यात उष्णतामानात वाढ होत असल्याने संत्रा बागेतील फळझाडांना ७ ते १० दिवसांच्या अंतराने दुहेरी आळे पद्धतीने ओलीत नियमितपणे करणे आवश्यक आहे. संत्रा उत्पादकांकडे ठिबक सिंचन संच असल्यास १ ते ४, ५ ते ७ व ८ वर्षांवीरल फळझाडांना अनुक्रमे १२ ते ५३, ७८ ते १२७ आणि १४५ ते १८० लिटर प्रतिदिवस पाणी दिल्यास फायदेशीर ठरते. शेतातील तणस, गव्हांडा, कुटार व गवत असल्यास झाडाभोवती ५ ते १० सें.मी. थराचे आच्छादन केल्यास बाष्पीभवन कमी होते व जमिनीतील ओलावा टिकून राहतो तसेच आंबिया बहरातील फळगळ कमी होण्यास मदत होते.

डाळिंब : तापमानात वाढ झाल्यास डाळिंब बागेतील फळझाडांवर फळांच्या बाबतीत त्यांची फळे व गुणवत्ता

यावर विपरीत परिणाम होतात. जसे की फळगळ होणे, फुलकळ्या आणि फुले गळणे, फळधारणा कमी प्रमाणात होणे, फळ गळण्याचे प्रमाण वाढते, उत्पादनामध्ये घट होते, फळातील रस कमी होतो, फळे आणि दाण्यांचा रंग फिका पडतो, पोषक द्रव्ये कमी प्रमाणात आढळतात व फळे मोठ्या प्रमाणात फुटतात.

वाढत्या तापमानाचा डाळिंब बागेवरती होणारा विपरीत परिणाम कमी करण्यासाठी फळधारक झाडाच्या वयानुसार शिफारस केलेल्या शेणखताच्या मागणीच्या ५०% म्हणजेच १५ ते २० किलोग्रॅम प्रतिझाड शेणखत दिल्यास फायदेशीर ठरते.

झाडाच्या वाढीसाठी संप्रेरके जसेकी एनए १० पीपीएमची फवारणी फुलगळ कमी करण्यासाठी करणे गरजेचे आहे. २, ४-डी हे संप्रेरक २० पीपीएम याप्रमाणे

फवारल्यास फायदा होतो. दुष्काळामध्ये झाडाची क्षमता वाढवण्यासाठी सॅलिसिलिक अॅसिड हे ३०० पीपीएम याप्रमाणे फवारणे संयुक्तिक आहे.

जिब्रेलिक अॅसिड हे ५० पीपीएम, बोरिक अॅसिड हे ०.२५ टक्के याप्रमाणे फवारल्यास फळ फुटणे कमी होते. या संप्रेरकांची आवश्यकता असल्यास १५ दिवसांनी पुन्हा फवारणी करणे गरजेचे आहे.

चिकू लागवड करताना घ्यावयाची काळजी

चिकूच्या योग्य वाढीसाठी १० ते ३४ अंश सेल्सिअस तापमान पोषक ठरते. चिकू लागवड केलेल्या क्षेत्रामध्ये भरपूर सूर्यप्रकाश उत्पादनवाढीच्या दृष्टिकोनातून महत्वाचा असतो. चिकूच्या लागवडीसाठी कालीपत्ती ही जात सर्वश्रेष्ठ असून ती लवकर परिपक्व होणारी आहे. तसेच क्रिकेट बॉल ही जात कोरड्या हवामानात चांगली येते. चिकूच्या कलमांची निवड करताना योग्य ती खबरदारी घेणे आवश्यक आहे. कलमे शास्त्रीय पद्धतीने तयार केलेली तसेच निरोगी-जातिवंत, कमी पाण्यात परिपक्व होणारी आणि अधिक उत्पादन देणारी असावीत. त्यामुळे चिकूची कलमे कृषी विद्यापीठ आणि शासकीय रोपवाटिका येथूनच घेण्यास प्राधान्यक्रम द्यावा.

पशुपालनासंदर्भात महत्वाच्या बाबी

उन्हाळ्यातील वाढत्या तापमानामुळे पशूंची प्रजनन तसेच उत्पादनक्षमता प्रभावित होत असल्याचे निदर्शनास येते. संकरित दुग्धजन्य जनावरांमध्ये उष्णतेचा दुष्परिणाम जास्त प्रमाणात जाणवतो. त्यामुळे शरीराचे वाढलेले तापमान नियंत्रित करण्यासाठी हे प्राणी पाण्यात बसत असल्याचे आपण पाहतो.

हवामानातील बदल व ऋतूंचे परिवर्तन याला अनुकूल असा बदल पशू आहारामध्ये केल्यास ही समस्या बऱ्याच अंशी सोडवली जाऊ शकते. उष्णतेचा सर्वाधिक परिणाम पशूवर होत असतो; त्यातही विशेषतः शारीरिक तापमानापेक्षा त्याच्या अंतर्ग्रहणतेवर होतो. त्यामुळे आहाराचे रूपांतर दूध उत्पादन तसेच कार्यक्षमतेमध्ये खूपच कमी प्रमाणात होते. उष्णतेमुळे होणारा दुष्परिणाम कमी करण्यासाठी जनावरांसाठी गोठ्यामध्ये थंड जागेची व्यवस्था करावी. संकरित दुधाळ जनावरांना दोन-तीन वेळा थंड पाण्याने अंघोळ घालावी.

वाढलेल्या तापमानाच्या कक्षेच्या काळात जनावरांना शक्यतो दाण्याच्या स्वरूपातील खाद्य जास्त प्रमाणात व हिरवा चारा कमी प्रमाणात दिल्यास फायदेशीर ठरतो, कारण त्यामुळे पशूंची उत्पादनक्षमता बाधित होत नाही. ■